

Lux et lex. Svetlo a tma v liturgii (Prvý diel)

Lucia Laudoniu

7. decembra 2021 ✝ Kultúra

Že každý vlas má svoj tieň, *etiam capillus unus umbram habet suam*, si boli vedomí už v starom Ríme, keby však nebolo svetla, tieň by si ani „neškrtol“.

Caravaggiovský kontrast svetla a tieňa bol svojho času *motus animi* západného umenia. Redukcia vzťahu svetla a tmy na schému kontrastu nie je *lapsus cogitandi*, sú však situácie, kedy sa dualizmus čiernej a bielej podobá vykopávaniu mŕtvoly manichejskej herézy.

Svetlo a tma sa svojím spôsobom potrebujú. Bolo by odvážne vyhlásiť, že svetlo je vždy sväté, *licet*, a negatívna tma patrí do veľkej zívajúcej jaskyne.

Symbolika svetla a tmy v liturgii je farebnejšia, než jesenné lístie. Prečo je v starých chrámoch prítomie a čo znamená *rito del fano* v ambroziánskej tradícii? Aj tieto lístky otázok nech zametie metla zvaná odpoveď.

Lumen hilare sanctae gloriae... Tiché svetlo svätej slávy. Modlitba z byzantskej večierne (integrovaná do liturgie vopred posvätených darov na Východe pripisovanej svätému pápežovi Gregorovi Veľkému) zdobí večerné *crepusculum*. Latinská verzia chválospevu nasleduje gréckojazyčnú predlohu v adjektíve *hilare*. *Lumen hilare* sa rovná radostnému svetlu, záblesku vnútorného pokoja, ktorý nedal spávať nasledovníkom východného Rimana Gregora Palamu. Dávni athoskí mníši vedeli, že zápalka duše mokrá od hriechu vzplanúť veru nemôže. A falošné svetlo z reklamných pútačov na ľudské vášne je *in fine* horšie, než tma.

Je tma nedostatkom svetla, ako ju definujú niektorí filozofi, je opakom svetla alebo jeho pomocníčkou? Tma dokáže byť duchovne veľmi užitočná. V kombinácii s plameňmi sviec vytvára živé projekčné plátno, ktoré tak milujú fanúšikovia mystiky. Tma je priateľkou hĺbky. Sprostredkúva dojem nebezpečnej priepasti a mentálnej hranice, pred ktorou človek podvedome ustúpi a sklopí zrak. Pod taktovkou tmy vyliežajú červíky myšlienok, ktoré sú vo svetle diskkrétne zalezené v našej hlave, v sympaticky červenom Evinom jablku.



Kruhový tvar chrámového lustra evokuje ohnivý zásnubný prsteň, ktorý Kristus večne dáva Cirkvi, svojej neveste.

Zdroj: pixnio.com

Katakomby v Neapoli z 5. storočia sú kamennou kyticou fresiek orantov s horiacimi sviečkami. Úvahy nad ich významom variujú od motívu *lumen Christi* až k symbolu nádeje a nebeskej blaženosti. Sviečka môže byť chápaná aj ako zhmotnenie obety. Z vosku ubúda, má preto podiel na ohni. Knôť obetuje sám seba, aby svieca mohla horieť, ergo je atribútom mučeníkov *par excellence*.

Celá história ľudstva má byť sviečkou. Horí, aby odovzdala všetko, ale nikdy nič neodovzdáva sama sebe a ani nezamyká svetlo do väzenia vlastného knôtu.

Keď vstúpime do starých románskych, gotických alebo byzantských chrámov, stávame sa svedkami jedinečnej synergie svetla a tmy. Podľa istej teórie *lucus luminis* súvisí s údajnou (ne)schopnosťou dávnych staviteľov. Architektom z prvých kresťanských storočí vraj chýbali vedomosti, ako presvetliť priestor a do masy muriva dokázali vytesať iba malé okienka. Táto teória však pred divmi antického staviteľstva, akými boli pyramídy či rímske víťazné oblúky, bledne závisťou ako vybíjajúca sa baterka. Stredovekí majstri ovládali svoje remeslo na výbornú a práca so svetlom v tisícročných domoch Božích je výsledkom exaktného plánovania a posvätnnej matematiky.

Tma v chráme je *ancilla lucis*, služobnicou svetla. Tma je vlastne veľkým svietnikom, na ktorom má žiarieť nehmotný paškál našej duše, otvorenou modliacou knižkou, do ktorej sa dá písať len svetlom poézie. Z psychologického hľadiska napomáha lepšiemu sústredeniu, lebo človek ponorený do súmraku nie je prenasledovaný reťazou vizuálnych vnemov. Mnohé moderné svätostánky, žiaľ, vyzerajú ako nepopísaný biely papier. Prázdne biele steny a extrémne svetelné impulzy z veľkých okien bez vitráží si môžu podať ruky s bielym, a predsa studeným snehom.

Sneh má *haud dubie* svoje čaro a stavenie katedrál z darov zimy, snehu a ľadu, je príjemnou kuriozitou. Do ľadového chrámu sa však treba dobre obliecť. Nie každý sa dokáže správne obliecť aj duchovne.

Prítomie je zosilňovačom zmyslov, najmä sluchu a čuchu. Človek je lepšie disponovaný počúvať Božie slovo v šere (viem, nie sme z jedného cesta a výnimky, akokoľvek početné, nech potvrdzujú pravidlo) a aj vôňa kadidla sa akosi lepšie derie k nosným dierkam.

Prečo sa divadelné predstavenia konajú v tlmenom svetle? Dianie na javisku v takto upravených svetelných podmienkach prirodzene vyniká. Skúsenosť potvrdzuje, že divák sledujúci hru s citlivo zvolenou svetelnou imagináciou si z diela viac zapamätá. O čo dôležitejšie a spásanosnejšie je liturgické *sacrificium* pred všetkým tým, čo hádzeme do vreca pocharbanom nápisom *theatrum mundi*?

Vari do siedmeho storočia siahajú korene obradu, ktorému Milánčania nepovedia inak, než *rito del faro*. Sugestívny obrad *ex thesauro Ambrosiano* je spätý s menom mučeníčky svätej Tekly, pôvodnej patrónky Milánskeho dómu. Takzvaný rítus majáka by v hádke svetla a tmy mohol byť dobrým rozhodcom.



Ambroziánska liturgia dýcha pod čipkovou gotikou Milánskeho dómu. Nenájdeme v nej *Agnus Dei* (tento spev o Baránkovi je v ambroziánskej tradícii súčasťou rekviem) a na rozdiel od rímskej formulácie “*ascendit in caelum*” (vstúpil na nebo) sa v Kréde spieva “*ascendit ad caelos*” (vystúpil k nebesiam).

Zdroj: commons.wikimedia.org

Na strop sa pred začiatkom presbytéria umiestni lampión v tvare zemegule vyplnený vatou. Staršie pramene hovoria o akomsi lustri s lampami v tvare koruny a s vatovým prstencom umiestnenom v hornej časti svietidla. Horiaci prstenec bol schopný distribuovať svetlo všetkým lampám v jednom okamihu a plnil funkciu predchodcu elektrického kábla (v opačnom prípade by sa „lampy“ museli zapáľovať jednotlivo pomocou sviečky). Takto pripravenému „kandelábru“ sa v ambroziánskom prostredí hovorilo *pharus*, a keďže toto slovo v latinskom jazyku označovalo gigantický maják na slávnom alexandrijskom ostrove, spojenie *rito del faro* vstúpilo do modernej taliančiny.

Pôvodne kruhové svietidlo v druhom miléniu kresťanstva nahradila guľa. Menšia estetická modifikácia so sebou priniesla úrodný dážď alegorických interpretácií, medzi ktorými vyniká obraz horiacej apokalyptickej zemegule.

Slová *sic transit gloria mundi* (tak pomínie sláva sveta), ktoré sa občas pridávajú k obradu pálenia „majáka“, pochádzajú z (dnes žiaľ nepraktizovanej) pápežskej korunovácie a nie sú pôvodným ambroziánskym prvkom.

Rítus milánskej cirkvi je bohatý na špecifiká odlišné od rímskej praxe a v mnohom (napríklad v šesťtýždňovej dĺžke adventu) harmonizuje s byzantskou kultúrou. Východným importom je aj spev dvanástich *Kyrie* so *psallendou* (typ ambroziánskej antifóny). Ambroziánska liturgia zdieľala so svojou byzantskou sestrou epiklézu, o jej povahe sa však vedú diskusie. Svätý Ambrosius bol vyznávačom kréda *ex Oriente lux* a tradícia, ktorej dal meno, je niťou zväzujúcou liturgické koráliky Východu a Západu. Niťou, ktorá nikdy nebola prestrihnutá.

Pred začiatkom omše sa slávnostný sprievod zvyčajne zastavil pred oltárnymi balustrádami, rezíduami ambroziánskeho ikonostasu (*templon*). Po venci dvanástich *Kyrie*, vlastnej *psallende* a *Gloria Patri* celebrant zapáľuje guľu visiacu zo stropu – maják – dlhou palicou s troma sviečkami upevnenými na jej konci. Vlastná liturgia sa začína po dohorení gule.

Archadale A. King je toho názoru, že priamym predchodcom tohto zaujímavého obradu bolo zapáľovanie lampád na hrobch mučeníkov. Milánsky zvyk sa skutočne viaže na komemoráciu martýrov, osobitne svätej Tekly, drahej srdcu biskupa Ambróza, živej lucerny milánskej katedry.

Horiaca guľa predstavuje dušu mučeníkov planúcu pre Krista aj *vanitas vanitatum*, výstrahu pred svetskou márnosťou. Svetlo má v tomto obrade didaktickú funkciu. Učí, že oheň má dar spojiť zdanlivo nezlučiteľné protiklady, triumf a zánik.



Aj prsty na ľudskej ruke majú byť neviditeľným svietnikom. Majú horieť ochotou pri modlitbe a pomoci blížnym.

Zdroj: pixabay.com

Okno do ambroziánskej minulosti otvárajú aj verše kapucínskeho pátra Carla da Milano (svetským menom Domenica Varischiho), ktoré kladú *rito del faro* do kontextu s udalosťami Turíc: „*Ma prima ancora di toccarlo quel pallone (...) una grande fiamma andava su, in aria, e poi venivano giù anche le fiammelle e c'era chi diceva: È come lo Spirito Santo a Pentecoste.*“ „No prv, než sa (celebrant) dotkol tej lopty (...), veľký plameň vzbĺkol vo vzduchu (vzniesol sa hor' vzduchom), a potom zišli dolu aj plamienky. (Našiel sa) tam i taký, čo riekol (boli aj takí, ktorí povedali): Je to ako Duch Svätý na sviatok Päťdesiatnice.“

Básnikovo svedectvo stojí za pozornosť z viacerých hľadísk. Horiacu guľu nazýva loptou (*pallone*) a namiesto venerácie mučeníkov spomína na zostúpenie Parakléta, božského Utešiteľa na apoštolov. V ľudovej religiozite mohol mať *rito del faro* aj takúto príchuť.

Funkciou naozajstného majáka je ukazovať lodiam smer a zároveň ich varovať – a také by malo byť aj posolstvo ambroziánskeho horiaceho *pallone*. Osvetľovať plavbu do prístavu Kráľa svetla Krista a varovať, aby Titanic nášho života nenarazil do ľadovca nevery, beznádeje a strachu.

Verše talianskeho kapucína v poetickom zrkadle odrážajú zázrak samovoľného vznietenia lopty bez prispenia celebranta. Či je udalosť pravdivá, už nezistíme. Oči ortodoxného Východu sa počas Veľkej noci upriamujú na nebeský pôvod blahodätného ohňa Vzkriesenia, ktorý podľa viery byzantského sveta schádza priamo z nebies a nadprirodzeným spôsobom zapáľuje sviece jeruzalemského gréckeho patriarchu. *Dubito ergo sum*. Pochybujem, teda som, píšú skeptici s kriedou nedôvery na tabuľu vlastného srdca a špekulujú, že patriarcha skrýva tajný recept na mýtický grécky oheň, obávanú zbraň, ktorou byzantské loďstvo v stredoveku zázračne podpaľovalo nepriateľské galéry.



Orientálne závesné lampady v Bazilike Božieho hrobu.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Rito del faro v spomienkach talianskeho básnika, do ktorého sa vtelilo samo dvadsiate storočie (narodil sa v roku 1903 a zomrel *Anno Domini* 1990) a byzantský fenomén paschálneho Kristovho ohňa delí nemalá geografická, kultúrna i konfesionálna vzdialenosť. Podstata (zázračné zapálenie svietidla v chráme ohňom z nebies nestvoreným ľudskou rukou) zostáva nepoškvrnená a páli mentálnu ohradu vôkol neplodného figovníka schizmy.

Vzdialenou príbuznou sugestívneho rituálu vzbĺknutia okrúhlejšej lucerny z dielne svätého Ambróza je *rito della stoppa* – pálenie kúdele v katedrále v Lucca, rodisku veľkého skladateľa Pucciniho. O akom zvyku je reč a prečo na tradičných rímskych oltároch tróni šestica sviečok? Toto aj zopár kuriozít z dejín trojramenného svietnika *tricereo* naservíruje moje pero na internetový tanier v druhom diele mojich úvah o liturgickom dialógu svetla a tmy.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/lux-et-lex-svetlo-a-tma-v-liturgii-prvy-diel/>